

İNCİLİ ÇAVUŞ FIKRALARINDA KIŞ/TAŞLAMA MİTİ*

Winter / Satire Myth In İncilli Çavuş Anecdotes

Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK**

Dr. Fevziye ALSAÇ***

ÖZ

Fıkralar yapı olarak mizah, nükte, eleştiri ve yergi içeren; güldürürken düşündürmeyi amaçlayan anlatmaya dayalı metinlerdir. Fıkra türü, toplumun düşünce, tecrübe ve kültür evrenini ortaya koyan bir bakış açısına sahiptir; ait olduğu toplumun değerler dünyasını tipler aracılığıyla sembolleştirir. Fıkralarda mesajlar olayın veya durumun temsilini sağlayan ve toplum tarafından yaratılan bir tip aracılığıyla ifade edilir. Hayatı ve toplumun ideallerini temsil eden tip aracılığıyla sunulan içerikte eleştirilen durum veya kişi komiğe yakın ironik bir dille hicvedilir. Kısa anlatılar olan fıkralarda doğruyu göstermek için yapılan hiciv, eleştirilen davranış/kişi/durum karşısında özlü bir mesajla verilen ahlâkî bir ayardır. Mit sistematiği, Northrop Frye tarafından geliştirilmiş mevsimler ve edebî türler arasında bir koşutluk kuramıdır. Bu kuramda mevsimlerin tabiata bağlı döngüleriyle insanın sanatsal yaratımları olan edebî türler arasında sembolik bir ilişki işlenir. Komedî türü ilkbahar mevsimiyle yeniden doğuştur, romans türü yaz mevsimiyle mutluluk temasıdır; tragedya sonbaharın hüznünlü düşüşüdür ve taşlama zorlu kış mevsiminin yenilgi temasıdır. Dört mevsim döngüsünden biri olan kış döngüsünü karşılayan taşlama/hiciv miti, fıkraların eleştirel anlam, komik bir ifade ve ironik olma özelliğiyle birleşir. Kış/taşlama miti ve fıkra metinleri arasındaki komiğin doğurduğu ahlâkî ölçüt ve kişinin/toplumun yaşadığı haz ilgisi taşlamaya örnektir. Mevsimsel döngüde kış/taşlama mitinde fıkralarda olduğu gibi metnin içeriği önem kazanır. Kış/taşlama miti ironik dokundurma ile karşıt düşüncenin veya kişiler dünyasının yenilgisini içeren sembolik dilin yarattığı bir eleştiri yöntemidir. Fıkra metninde eleştirilen durum/kişi/olay kış mitosunun ironik dil ve mizahla sağladığı yenilgi temasıyla işlenir. Kış/taşlama mitinin zor duruma düşürmesi metaforuyla rakibini hüsrana uğratar. Kış mevsiminin zorlu yaşam mücadelesi mizahî ifadeyle ikili zıtlık şeklinde kişiler/topluluklar arasındaki mücadeleden mitidir. Taşlama, ahlâk ve haz ilkesine dayanır; ahlâkî ölçüt toplumsal değer ve yargılarla oluşturulan hazza dönüşür. Fıkralarda, kültürel kimlikle şekillenen ve düşündürülen vurucu mesaj, fıkra tipi aracılığıyla karşıt güce kış/taşlama mitinin yenilgisini yaşatır. İncili Çavuş fıkralarında toplumlar arası mücadele, yönetici sınıfın yanlış davranışları ve toplum içindeki aykırı kişilerin tutumları hiciv mitinin sunduğu ahlâkî değerlerle eleştirilir. İncili Çavuş fıkralarında dönemin özelliği olarak toplumlar arasındaki mücadele Osmanlı toplumunun ikili ilişkilerinde önemli bir yeri olan Acem ve Fransız toplumları üzerinden örneklendirilir. Yönetici sınıfın vasıfsızlığını ve zulmünü, toplumsal düzeni bozan aykırı tipleri kış mitinin yenilgisıyla bilgece hicveder. Fıkra tipinin sahip olduğu hazırcavaplılık özelliğiyle eleştirilen karşıt gücün cevaplarını tüketerek kış döngüsünün vurucu mesajını bir kod olarak iletir. Bu çalışmada edebî türlerin incelenmesinde kullanılan mevsimsel döngülerden kış/taşlama miti tanıtılmış ve fıkra türünün kış/taşlama miti yönünden içeriği ele alınmıştır. Bu duruma örnek olarak İncili Çavuş fıkraları seçilmiştir. Mizahtaki ustalığı, ironik dili kullanmadaki hakimiyeti ve eleştirileriyle farklı bir tip olan İncili Çavuş'un dönemin sosyal, siyasî ve kültürel hayatını örneklendiren şahsiyeti ve fıkraları değerlendirilmiştir. İncili Çavuş'un siyasî ve toplumsal mesajlarıyla dönemin zihniyetini örneklendiren fıkraları, kış/taşlama miti merkezinde işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Fıkra, İncili Çavuş, kış/taşlama miti, ironi.

ABSTRACT

The anecdotes are texts based on narration that include humor, wit, criticism and satire in structure and aim to make people laugh and think at the same time. The anecdote type has a point of view that reveals the universe of thought, experience and culture of society; it symbolizes the values of society in which it belongs. Messages in the anecdotes are expressed through a type created by the community, which provides the representation of the event or situation. The situation or the person who is criticized in the content presented through

* Geliş tarihi: 4 Nisan 2019 - Kabul tarihi: 9 Eylül 2020

Şenocak, Ebru; Alsaç, Fevziye. "İncili Çavuş Fıkralarında Kış/Taşlama Miti" *Millî Folklor* 127 (Güz 2020): 131-142

** Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Elazığ/Türkiye, esenocak@firat.edu.tr, ORCID ID: 000-0001-5443-3504.

*** MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Elazığ/Türkiye, fevziyealsac_23@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6419-1617.

the type that represents life and the ideals of society is satiated with an ironic language. The narrative made to show the truth in anecdotes that are short narratives is a moral setting given a concise message in the face of criticized behavior / person / situation. Myth systematics is a parallelism theory between the seasons and literary genres developed by Northrop Frye. This theory studies a symbolic relationship between the nature-dependent cycles of the seasons and the literary genres, which are the artistic creations of man. The comedy genre is reborn, in spring and the romance type is the theme of happiness, with summer season. The tragedy is the sad fall of the autumn and the satire is the theme of the defeat of the challenging winter season. The myth of satire that meets the winter cycle, which is one of the four seasons cycles, merges with the critical meaning, comic expression and irony of the anecdotes. The moral criterion of the winter / satire myth and the jargon is that it is an example of the satire of the pleasure of the person / society. In the seasonal cycle, the content of the text becomes important as in the winter / satire myth. The winter / satire myth is a method of criticism created by a symbolic language that includes the defeat of opposing thought or the world of persons, with ironic prejudice. The situation / person / event that is criticized in the paragraph text is treated with the theme of the defeat of the winter myth with ironic language and humor. The hard life struggle of the winter season is the myth of the struggle between people / communities in the form of dual contrast with humor. Satire is based on the principle of morality and gratification; the moral criterion turns into pleasure created by social values and judgments. In the anecdotes, the striking message, which is shaped and thought by the cultural identity, reveals the defeat of the myth of winter / satire against the opposing power through the anecdote type. In İncili Çavuş anecdotes, the inter-communal struggle, the misconduct of the ruling class, and the attitudes of the people in the society are criticized by the moral values of the satire myth. The struggle between the societies as a feature of the period in the İncili Çavuş anecdotes is exemplified in Acem and French societies, which have an important place in the bilateral relations of Ottoman society. The wickedness of the ruling class with its defeat of the winter myth and the unqualified and cruelty of the ruling class disrupts the social order. By consuming the answers of opposing power, which is criticized by the type of wisely of the anecdote type, it transmits the striking message of the winter cycle as a code. In this study, the winter / satire myth was introduced from the seasonal cycles used in the study of literary genres and the content of the anecdote in terms of winter / satire myth was discussed. As an example of this situation, the İncili Çavuş anecdotes have been selected. His personality and anecdotes that exemplify the social, political and cultural life of the period have been evaluated. Based on the winter / satire myth, the anecdotes of the period which exemplify the mentality of the era with the political and social messages of the İncili Cavus have been interpreted.

Key Words

Anecdote, İncili Çavuş, winter /satire myth, irony.

Giriş

Fıkra metinleri, mizah ve zekânın oluşturduğu bir mesaj içeren, toplumun değerleriyle şekillenen kısa ancak derin anlamlar içeren metinlerdir. Hikâye tarzında, kısa ve öz olarak ince bir zekâ oyununa dayanan nükteli bir dille yazılırlar. Güldürürken düşündürme ve bir mesaj verme amacıyla anlatılan fıkra metinleri; toplumsal eleştiri işleviyle nükte, mizah, hiciv ve ironik dil içeriğiyle yaratılırlar. “*Fıkra umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle, “hisse” kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv bulunan sözlü kısa hikâyelerdir*” (Elçin 1986: 566). Fıkra metinleri gerçek hayata gönderme yapan olayın/durumun/tipin temsil ettiği sembolik anlatımdan doğan düşünsel ve duyuşsal içeriğiyle derinlikli metinlerdir. Fıkra metinleri, toplumun mizaha dayanan eleştiri ve arzularını güldürmenin ötesinde derin bir anlama taşıyan kısa ve yoğun anlatımlardır; tipler aracılığıyla bireye ve topluma mesajlarını verir.

Fıkralarda absürt durumun doğurduğu mizahın içinden nüktelerle sunulan yoğun ve derin bir anlam ifade eden iletiler mevcuttur. Fıkralarda mizah unsuru ağır basarken görülmeyenin arkasındaki söylem/mesaj dile getirilir.

Fıkralar tek motife yer veren kısa anlatımlar olup, günlük hayatta çeşitli vesilelerle anlatılırlar. Bazen bir meseleyi açıklamak, bir konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak için anlatılırlar. Bazı fıkralar kahkahalarla güldürürken, bazıları sadece gülüm-

seme vesilesi olur. İçlerinde sadece düşündürmeleri de vardır. Hatta bazılarını anlamak için ilgili olduğu konuda bilgi sahibi olmanın gerektiği unutulmamalıdır (Sakaoğlu 1992: 13).

Fıkralarda, hayatın içindeki alışılmamış ve şaşırtıcı zıtlıklar/çatışmalar dikkatlere sunulur. Fıkra metinlerinde gül/düşün eylemiyle komiğin içine yayılan mesaj, iletiyi oluşturur. Mesajı verme ince bir zekâ oyunudur ve zekânın ifade yöntemi, kültürel kodların tecrübesini içerir. Toplum kimliği ve ortak değerler, mizah kültürüyle birlikte değer kazanır. “*Toplumlar, kimlik ve değerlerini kültürel bellek aracılığıyla yaşar ve yaşatırlar. Mizahi bellek de kültürel belleğin önemli yapı taşlarından biridir*” (Eker 2009: 578-579). Kültürle etkileşimli şekilde doğan bu süreçte fıkra metninde mizahın temelini oluşturan düşünme, yorumlama ve ifade etme açığa çıkar. Toplumsal eleştiride karşıdakinin haksızlığı ortaya konulurken bu durum mizahla birleştirilir. Dinleyici/okuyucu, gülmenin sağladığı rahatlamamanın yanı sıra karşıt gücün hezimetle uğramasıyla birlikte mutluluğu deneyimler; mutluluğun ve rahatlamamanın sonucunda Aristo’nun tabiriyle katharsis yani arınma yaşanır.

Fıkra doğduğu toplumun sözlü kültür değerleriyle yoğrulur ve mahalli unsurlar taşır. “*Sözlü gelenek içerisinde yaşamaya devam eden fıkralar, mizah anlayışımızı ve kültürel değerlerimizi geleneksel formlar içerisinde yaşatan, Türk kültür hayatının kısa fakat yoğun anlatımlı türleridir*” (Şenocak 2017: 25). Fıkralar, işlenen temaların başka milletlerde de görülmesi yönüyle evrensel; yerel motifler taşımasıyla millî bir karaktere sahiptirler. Toplumun yaşam felsefesi ve mizah anlayışı bu metinlerde ifade edilir. Fıkralar metin olarak kısadır; buna karşın ironik dilin sunduğu yoğun ve derin bir anlam üzerine kururlar. İroni boş bir alay değildir; ironide bir şey söyleyerek karşıt olan başka bir şey kasetme söz konusudur. Mizah, ironiyle ortak bir alanda buluşur; düşüncenin dokuduğu ince alay, örtük ama bilinçli olarak bir şeyin karşıtını ifade ederek zaferini ilan eder.

Tip, edebî metnin iletisini somutlaştıran şahıs kadrosu içinde belli bir işlev üstlenen ve toplumdaki benzerlerini temsil eden kişidir. Fıkralarda mesajlar olayın veya durumun temsilini sağlayan ve toplum tarafından yaratılan bir tip aracılığıyla ifade edilir. Fıkra tipi/tipleri üzerinden her toplumun yarattığı kendine özgü bir eleştiri geleneği doğar. Toplumsal değer ve düşünceden beslenen fıkra türü ve fıkra tipi aracılığıyla toplumun kültürel kodlarına ulaşılabilir. Fıkralar;

içinde yaşadığı toplumun espri anlayışını ve zekâsını olumlu/yapıcı yönde kullanabilme yeteneğini sergiler. Fıkraların başkahramanı olan fıkra tipi ya da olay aksiyonunu yönlendiren birinci derecedeki kahramanlar, olaylara bakış açıları, çatışmalara getirdikleri çözümler, verdikleri şaşırtıcı cevaplar ve yoğun olarak kullandıkları atasözleri ve deyimlerle hayatın eleştirel yönlerini dile getirip bizleri bilinçli davranmaya davet ederler. Toplumun sözcülüğünü üstlenen birinci derecedeki kahraman/fıkra tipi iyi, güzel ve doğru değerlerin zıddını savunan ikinci, üçüncü derecedeki fıkra kahramanlarıyla verdiği söz düellosundan aklın gücüyle galip çıkar (Şenocak 2017: 25).

Kelime oyunları, hazırcı cevaplık, cesaret, etkili diyalog ve ironik dili kullanma fıkra tipinin belirgin ve ayırtıcı özelliğidir. Fıkroda tipin/typlerin duygu, düşünce ve eylemleri konunun/temanın temel yapısını ortaya koyar. “*Fıkralar Nasreddin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş, Temel gibi her biri kendi alanlarına ve konularına göre bir alanın, bir fikrin, bir bölgenin veya tutum ve davranışın simgesel karakterleri olmuş gerçek veya hayali kişi/typlere bağlı olarak ortaya çıkmışlardır*” (Gökşen 2017: 9). Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa ve Bektaşî fıkraları tip bağlamıyla kendine özgü bir anlatım gele-

neği oluşturur. Fıkra tipleri, kendilerine bağlı anlatıların tanınma ve coğrafi yayılış alanları bakımından kategorize edilir. Saim Sakaoğlu'nun "Tarihte Yaşamış Şahıslar Etrafında Teşekkül Eden Fıkralar" (Sakaoğlu 1992: 43-44) başlığı altında "Her Bölgede Tanınan Ünlü Tipler" olarak aldığı İncili Çavuş, Nasreddin Hoca ve Bekri Mustafa gibi her bölgede bilinen bir fıkra tipidir. İncili Çavuş, bu şöhretle fıkra tipleri içinde ortak şahsiyeti temsil eden ferdi tipler başlığında "Türk Boyları Arasında Bilinen Tiplere" (Yıldırım 1999: 24) örnektir. İncili Çavuş tipi, toplumsal ve siyasî eleştirinin temsilcisidir; her bölgede tanınan ortak şahsiyete örnek bir tiptir. İncili Çavuş kişiliği ve mizah anlayışıyla Türk insanının/toplumunun düşüncelerini temsil eden ezeli bir fıkra tipidir.

Çalışmada Northrop Frye'in "Eleştirinin Anatomisi" eserinde yer alan mevsimler ve edebî türler arasında bir koşutluk kuramı olan mit sistematiği kullanılacaktır. Bu kuramın dört mevsim döngüsünden biri olan kış döngüsünü karşılayan taşlama/hiciv miti tanıtılacaktır. Kış/taşlama miti ve fıkra metinleri arasındaki komiğin doğurduğu ahlâkî ölçüt ve haz ilgisinden doğan bağlam ele alınacaktır. İncili Çavuş fıkraları kış/taşlama mitine örneklem olarak seçilmiştir. Çalışma İncili Çavuş'un saray ve çevresi üzerine kurulu ayırıcı bir içerik taşıyan fıkralarıyla sınırlandırılarak sunulacaktır.

1. İncili Çavuş Hakkında Bilinenler

Türk mizah kültürünün önemli fıkra tiplerinden olan İncili Çavuş hakkında bilinenler sınırlıdır. Nurettin Albayrak'ın belirttiğine göre asıl adı Mustafa olan İncili Çavuş'un Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde (Kayseri, Sivas, Diyarbakır ve Artvin) doğduğu söylenir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda ise Diyarbakır'ın İncirin köyünde doğduğu ve daha sonra İstanbul'a gittiği görüşü benimsenmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında, I. Ahmet döneminde yaşamıştır. Hicri 1042'de (1632-33) vefat etmiş ve İstanbul/Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir. İncili Çavuş'un iyi bir öğrenim gördüğü, Arapça ve Farsça bildiği, zeki, hazırcevap bir siyaset ve devlet adamı olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Çeşitli kaynaklarda İran'a elçi olarak gittiği bilgisi de bulunur. 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan İncili Çavuş'un I. Ahmet ve IV. Murat'a musahiplik ve nedimlik yaptığı ve saray çevresiyle yakın temas içinde olduğu görülür. İncili Çavuş'un meddahlık geleneği içinde de adından bahsedilir ve iyi bir mukallit olduğu belirtilir. (islamansiklopedisi.org.tr) İncili lakabı ile ilgili olarak çeşitli söylentiler bulunmaktadır. Diyarbakır'ın İncirin köyünden olması sebebiyle İncili olarak hitap edildiği söylenir. Diğer düşünceler ise şu şekildedir: Düzenlenen bir ok yarışmasındaki başarısı üzerine padişah tarafından kendisine çavuşluk rütbesinin verilerek kavuğuna bir inci takılmasından ya da bıyıklarına inci takarak eğitime çıktığı için bu lakapla anıldığı aktarılır. (Akçar 2010: 53-60). Bu değerlendirmeler ışığında İncili Çavuş'un iyi bir eğitim almış saray çevresinde padişaha nedimlik ve musahiplik yapmış mizahî kimliğiyle bütünleşmiş bir fıkra tipi olduğu görülür. Meddahlık geleneğinde de önemli bir yere sahip olan İncili Çavuş, meslekî rolünün sağladığı ustaca söz söyleme ve ironik dili eleştirel bir bakışla sunma yönleriyle fıkra türünde önemli bir tiptir. Fıkralarının şahıs kadrosunu genel olarak sarayda ve saray çevresinde bulunan insanların toplum hayatındaki yanlış tutum ve davranışları oluşturur. Özellikle Fransız ve Acem topluluklarıyla yaşanan siyasî çekişmeler gerçek hayatın bir izdüşümü olarak dönemin zihniyetini yansıtır. Fıkralarında Türk toplumunun kültürel hafızasını sembolize eden dönemin sosyal ve siyasî çehresi yansıtılır. "Toplumun kültürel hafızası, insan varoluşunun gizemi, milletin hayat felsefesi ve düşünce yapısı, geleneklerin yaşamdaki yeri ve önemi, kültürün millî ve evrensel yön-

leri *İncili Çavuş'un şahsiyeti etrafında, devrin tarihi, sosyal ve kültürel yapısıyla harmanlanarak gün yüzüne çıkmıştır*" (Özdemir 2016: 288). İncili Çavuş'un kimliğini ifade eden ustalığı; saray çevresine mensup olması, padişahın nedimliğini yapması, eğitimi, meddahlığı ve siyasi kimliğiyle hem toplumun hem de devletin temsilcisi olma özelliğindedir. Kişiliği ve biyografisi etrafında doğan fıkra metinlerinde hem siyasi hem de sosyal çevrenin analizi yapılmış; ironik dille karşıt durum ve davranışlar eleştirilmiştir.

Dönemin sosyal ve siyasi yönden en önemli yeri olan İstanbul, devrin toplumsal ve kültürel belleğini içerisinde hapseden önemli bir yaşam alanıdır. İncili Çavuş fıkralarında İstanbul'un oldukça canlı bir şekilde tasvir edildiği görülür. Bu fıkralarda İstanbul'un birçok semtini görmek mümkündür. Fıkralardan hareketle, siyasi başkent olan İstanbul'un aynı zamanda bir kültür başkenti olduğunu söylemek mümkündür (Özdemir 2016: 289).

Dönemin başkenti olan İstanbul, İncili Çavuş fıkralarında siyasi, sosyal ve kültürel değerler düzlemiyle toplumsal yaşamı ve devletler arası ikili ilişkileri eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koyar. Başkent İstanbul, insanlar arası ilişkilerin sembolize edildiği ve toplumdaki sosyal sınıflar olan yönetim, yönetilenler ve diğer toplumların bir araya geldiği işlevsel bir mekândır. Sosyal sınıflar arasındaki ilişkilerde aksak giden ve eleştirilen durum/kişi/toplum ahlâki ölçüt ve haz ilkeleriyle komiğin içindeki kıssadan hisseyle bir mesaj iletir. İncili Çavuş'un saray mensubu ve devlet adamı kimliği taşlama mitinin eleştirel işleviyle toplumun bu dönemdeki zihniyetini sosyal, siyasi ve kültürel açıdan somutlaştırır.

İncili Çavuş fıkraları siyasi bir bakışla yönetici, toplum ve uluslararası ilişkilerin mizah, ironi ve nükte vasıtasıyla eleştirisi işlevini görür. Saray erkânı ve elçi kimliğiyle diğer toplumların devlet adamlarıyla diyalog ve tartışma yöntemiyle karşı karşıya gelir. İncili Çavuş elçi kimliğiyle yabancı devlet adamlarını yakından tanır ve olumsuz özelliklerini alaya alır. Fıkra ehli olmak ustaca kullanılan bir zekâ gerektirir. Durumu kullanmak ve uygun düşeni mizahla bütünleştirmek bir hünerdir. İncili Çavuş, bir fıkra tipi olarak hazırcı, cesaret, ince bir zekâ, bilip bilmezlikten gelme kabiliyetlerine sahiptir ve bu özellikler fıkra tipinin belirgin özellikleridir. İncili Çavuş fıkralarının bir özelliği de Sokratik ironiyi içermesidir; Sokratik ironi bilgiyi kavrama ve gösterme basamağıdır. Bu yönünde; kendisi, hiçbir şey bilmiyormuş gibi görünerek, karşısındakini konuşturarak ustalıkla gerçeği buldurma söz konusudur. (Küçük 1980: 417). Sokratik ironi, bilmezden gelme ve karşıdakinin cevaplarını tüketme aşamalarıyla fıkra türündeki hicvetme ve taşlama eylemini ifade eder. Toplumsal/Sokratik ironi bir kişiyi kendi cümleleriyle/düşünceleriyle vurmaktır. İncili Çavuş fıkralarında bu açıdan Sokratik ironiyi yansıtan bir üslup görülür. İncili Çavuş halk ve saray arasındaki iletişimde kanal işlevi görür. İncili Çavuş, saray çevresinde yaşaması yönüyle toplumun siyasi söylemlerini iletişim kodu olarak iletir.

2. Mevsimsel Döngü: Kış/Taşlama Miti

Mit sistematığı, edebî türlerin ve mevsimlerin arasında kurulan ilgi bağlamıyla sembolik bir anlatıdır. Bu sistemde mevsimlerin oluşum sürecinde sürekli bir devinimle tekrar eden doğal bir akış vardır. Mit sistematığındaki döngü, insanın ve tabiatın ortak ritüeli olan doğum-ölüm-yeniden doğuş temasını içerir.

Bu bağlamda, her biri bir edebî türle özdeşleşen ve sürekli devinim halindeki dört mevsim, doğum-ölüm-yeniden diriliş sistematığı ile de koşut bir işlevi gösterir. Komedi ile ilkbaharda doğan, romans ile yaz mutluluğunu yaşayan kahraman, tragedya ile sonbaharın hüzünlü düşüşünü ve taşlama ile de kışın yenilgisini tadar.

Ancak kış da ilkbahar takip ettiğine göre, taşlama bir son değil yeniden diriliş giden yoldur (Sarıççek 2013: 28).

Bu sistem tabiatın döngüsü ve edebî kavramlarla bütünleşen bir kalıptır; yılın dört mevsimi ve edebî türler birbiriyle koşturarak döngüde yer alır. Döngü, tabiatın bir parçası olan insan için de ortakır; doğum-ölüm-yeniden doğuş, döngüsel olması ve süreklilik göstermesi yönüyle mevsimlerle özdeşir.

Kış/taşlama mitinde zorlu kış şartlarının getirdiği ölüm, tükeniş, yok olma, çaresizlik vb. durumlar döngünün içinde yer alır. Kış döngüsünde taşlama mitinin edebî türdeki karşılığı fıkra metninde ahlâkî ölçüt ve haz ilkesiyle ifade kazanır. Komiğe dayalı ironik bir dille karşıt gücün yanlış olan durumu/davranışı eleştirilir. Amaç, ters bir dünyanın sergilenmesi, birey veya toplumun bozukluklarının ortaya konmasıdır. Fıkranın olay örgüsünde absürt iki topluluk; ahlaki ölçütlerle ve haz ilkesiyle bir araya gelerek hicvi yaratır. Kış/taşlama mitinde kahraman ve düşmanı/düşmanları arasındaki mücadele mizaha yakın bir anlam doğurur. Mizah anlayışıyla sunulan ahlâk ve düşünce evreninin motifleri taşlama mitinin içeriğidir.

Zira hiciv, yapısal açıdan komiğe yakın olan ironidir: Biri normal, diğeriye absürt iki topluluğun komik mücadelesi, ahlak ve fantezinin çifte odağına yansıtılmıştır. Alt normun hicivli ironisi, anlaşılmaz yenilgi temasının etrafında dönen, kahramansı olmayan bir tragedya kalıntısıdır. Demek ki iki şey hiciv için olmazsa olmazdır; ilki, fanteziye ya da grotesk ya da absürt bir anlayışa dayanan hazırcevaplılık ve mizah, diğeriye bir saldırı nesnesi. Mizahsız saldırı ya da saf itham hicvin sınırlarından birini teşkil eder (Frye 2015: 261).

İronik dille öne sürülen iki topluluk arasındaki fantezik ve ahlâkî sınır düşlemsel bir kurgudur. Taşlama mitiyle fıkra metninde, toplumsal kodlarla ideallerin ve duyguların oluşturduğu ilkeler ağır basar. Felsefi bir bilgiçlik ideallerin ve tecrübenin temaya dönüşmesini işaret eder. *“Bu yüzden felsefi bilgiçlik, hicvin her hedefinin önünde sonunda dönüştüğü şeye, romantizmin bir formuna ya da tecrübe hakkındaki fazlasıyla basitleştirilmiş ideallerin bir dayatmasına dönüşür”* (Frye 2015: 268). Tecrübelerin ve romantizmin etkin kıldığı idealler dünyası edebî esere dönüşür. Kurgulanan olaylar, duygu dünyasının ve yaşanmışlıkların yansıtılmasıdır. Burada fıkrada verilen mesaj, haz duygusu yönüyle romantizme, tecrübenin yansıtılması bağlamıyla da ideallerle ortaya konulur. Toplumsal davranışlara ahlâkî ölçütler eklenerek hiciv yapılır. Hicivde tecrübenin yarattığı bir seçki/örnekleme; hiciv ve hicivle ilgili inanışların çatışması sunulur.

Dolayısıyla hiciv sıklıkla tecrübeden edinilmiş bir standartlar seçkisi ile tecrübenin, kendisi hakkındaki inanışların toplamından daha büyük olduğu hissi arasındaki çatışmayı temsil eder. Hiciv yazarı, insanın faydasızlığını ifşa ederek, onun yaptıklarının sonsuz çeşitliliğini sergiler, bunu yalnızca yapılması gerekeni söyleyerek yapmaz, tutarlı bir şemasını sistemli hale getirme ya da formüle etme girişimleriyle de yapar. Yaşam felsefeleri yaşamdan soyutlanmıştır ve her soyutlama, işlenmesi zahmetli bir verinin ihmal edildiğine işaret eder (Frye 2015: 267).

Hicivde eleştirilen kişi/davranış/tutum, olması gereken davranış ve tutumun eksikliğinin işaret edilmesidir. Hicivde bireye/topluma hatası ironik yolla düşündürülerek gösterilir. Sokratik eleştiri, düşündürme yoluyla kişiye/topluma eksik olan ahlâkî davranışı hissettirir. Fıkra metinlerinde bu durum olması gereken davranış ve tutumun bir mesajla verilmesi ve karşıt durumun ironik dille eleştirilmesi temeline dayanır. Kış/taşlama mitinde kış mevsiminin her şeyi ölüme terk etmesi karşıt değerlerin beklemediği hüsrana ve ironik sonudur. Bu bağlamda eleştirilen kişi/davranış/durum kış mevsimindeki zorlu tabiat

şartlarının getirdiği yenilgi ve ölümü deneyimler. Taşlama mitinde fıkra kahramanı, toplum/hâkim güç adına karşıt gücü beklemediği bir şekilde yenilgiye uğratır.

3. Kış/Taşlama Mitinin Söylemi/İncili Çavuş Fıkraları

Fıkra metinlerinde toplumun dile getiremediği yanlış tutum, davranış ve düzen tip/tipler aracılığıyla eleştirilir. İncili Çavuş toplumsal eleştirinin temsilcisidir; fıkralarında yanlış olan düzenin, davranışın ve tutumun temsilcileri kış/taşlama mitiyle yenilgiye uğratılır. İncili Çavuş'un saray ve devlet erkânı kimliği aracılığıyla sosyal sınıflar arasındaki eşitsizlik ve yönetim erkine sahip kişilerin yanlış tutum ve davranışları eleştirilir. Eleştirilen ve yenilgiye uğratılan karşıt, güç kış/taşlama mitinin yenilgisiyle bozguna uğrar. İncili Çavuş, toplum adına karşıt gücü yenilgiye uğratarak onlara kış/taşlama mitini yaşatır.

Hayatın içinde var olan ve insanı ilgilendiren her olay ve durum fıkraların konusudur. Siyaset ve siyasî ilişkiler insanlar ve toplumlar arasındaki ikili ilişkilerle fıkralarda işlenen temalar arasındadır. Bu kavramlar, yönetici-yönetilen ve milletler arasındaki ikili ilişkilerin doğurduğu hayata dair göstergelerdir. Siyaset, toplumsal yaşamın getirdiği ilişkiler sonucunda hem iç hem de dış politikayı ifade eder. Siyaset bu bağlamda; siyasî olay ve siyaset adamlarının merkezde konumlandığı yönetici-yönetilen veya toplumlar/milletler arasındaki ikili ilişkilerin işaret edildiği bir alandır.

Siyasi olaylar ya da siyaset adamları her zaman, her yönüyle fıkralara konu olmuşlardır. Devletlerin yönetim biçimlerinin, yöneticilerinin, yöneten-yönetilen ilişkilerinin ve yönetimdeki aksaklıkların irdelendiği, çoğu zaman mübalağa ve eleştiri içeren ve ilk söyleyenleri belli olmayan fıkralar, siyasi fıkra olarak adlandırılmaktadır. Bu tür metinler, fıkra örnekleri içerisinde en yoğun olanlardır (Şimşek-Elaltuntaş 2018: 24).

Söylenmek istenilenin örtük iletişimle ortaya konduğu fıkra metinleri bu özelliklerle vurucu bir eleştiri yaratır. Devlet adamı kimliğine sahip kişilerde olmaması gereken davranış ve tutumlar ahlâkî ölçütün ve hazzın sunduğu mizahî ve eleştirel bağlamla kış/taşlama mitiyle işlenir. İncili Çavuş'un yönetim sınıfı içerisinde veya ortamında bulunması fıkralarına ayrıntı bir özellik atfeder. İncili Çavuş fıkralarında toplumsal statüleri yüksek olan ancak davranış ve tutumlarıyla yanlış bir örnek oluşturan idareciler sert bir şekilde hicvedilir. Toplumun önemseydiği kültürel bir kod olan ahlâkî ölçütlere uymayan idarecilerle mesaj fıkra tipi aracılığıyla iletilir. “Bir Haftada Tazıya Döner” fıkrasında cimriliğinden bıkkın Vezir İbrahim Paşa'nın konağında çalışanlar, İncili Çavuş'tan yardım isterler. Bu fıkra bazı kaynaklarda Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak da anlatılmaktadır. Toplum tarafından eleştirilen durum ve davranışlar, yine toplumu temsil eden tanınmış fıkra tipleri aracılığıyla yenilgiye uğratılır. Fıkroda İncili Çavuş, vezirin kendisinden istediği tazımın yerine besili iri bir çoban köpeği götürür. Padişahın hayreti ve sorusu karşısında “*Vâkıa dediğiniz doğru. Doğru fakat, şu çoban köpeği dediğiniz gövdeli hayvan bir hafta sadrazam paşanın konağında dursun, tazıya döner mi, dönmez mi, görürsünüz*” (Turan 2008: 115) diyerek vezirin cimriliğini ironik bir cevapla hicveder. İncili Çavuş fıkralarında düşüncenin ifadesinde akıl oyununa dayanan alay ve sözlü ironi vardır. Sözlü ironi, söylenen ile anlatılmak istenenin farklı olmasıdır; padişahın sorusuna verilen beklenmedik ve düşündürücü cevap İncili Çavuş fıkralarının bir özelliği olan Sokratik/sözlü ironinin karşılığıdır. Vezirin yaşadığı bu durum İncili Çavuş'un eleştirisiyle kış/taşlama mitine örnektir. Vezir, saray erkânındandır ve İncili Çavuş, beklenmedik ve şaşırtıcı cevabı ile onun cimriliğini göstergesel bir şekilde ifade etmiştir. İncili Çavuş, iki topluluğun oluşturduğu ahlâkî kurullarla ve haz ilkesiyle sömürülen çalışanların temsilcisi olarak veziri ve temsil

ettiği cimri zümreyi eleştirir. Mizahın da kullanıldığı bu olayda düşüncenin doğurduğu ince zekâ ve hazırcevaplılıkla zulmüyle tanınan vezir, bir idarecide olmaması gereken özellikleriyle eleştirilir. Fıkra metninde kış mitosunun yarattığı ironik söylemdir. Baskı ve zulme dayanan düzene yönelik eleştiri, toplumu ötekileştiren sınıflaşmaya tepki; bu durumun temsilcisi konumunda bulunan yönetici kimlik üzerinden vurgulanır. Halkı ezen, zengin ve nüfuz sahibi kimselerin halk üzerinde kurduğu sömürü ve baskı düzeni, alaycı bir dil ve toplumun söylemlerini ileten bir tip aracılığıyla hicvedilir. Fıkralarda devlet erkânının rüşvet alması, hak ve hukuka aykırı davranışlar sergilemesi, bilgisiz ve işin ehli olmayan kişilerin yönetimde bulunması, tersinleme/ironi yoluyla eleştirilir. İncili Çavuş, ironik dilin sunduğu imkânlarla saldırı ve saf bir ithamla rakibini yenilgiye uğratar.

Vezirler yönetim sınıfında padişahattan sonra önemli bir yere sahiptirler ve toplumsal eleştiride buna bağlı olarak fıkralarda en çok işlenen kişiler arasındadırlar. Vezirler, güçlerinin ve zenginliklerinin tersine cimri, kibirli ve halka zulüm eden kişiler olarak halk anlatılarına yansır. Bu portre fıkra türünde İncili Çavuş'un ironik diline/eleştirisine de hedef olur. "İncir" fıkrasında kış/taşlama mitosunu devlet erkânından bir güç olarak vezir yaşar:

"Acımasızlığı ve zalimliği ile ün yapmış bir vezir, konağının büyük bahçesini düzenlettirmektedir. Kocaman bir incir ağacını bahçenin görüntüsünü bozuyor diye söktürmek ister. Bir rastlantı sonucu bahçede bulunan İncili Çavuş bunu duyunca hemen atılarak vezire şöyle der:

"İncir ağacı, bırakınız yerinde dursun efendim!"

"Niçin?"

"Nasıl olsa bir gün birinin ocağına dikersiniz!" (Tokmakçioğlu 1983: 19).

Vezirin zalim kişiliğini ve onun yöneticiliğini eleştiren İncili Çavuş, mesajını "Ocağına incir dikmek" (Aksoy 1988: 983, C.2) deyimıyla ifade eder. Evini barkını dağıtmak, birinin hayatını mahvetmek anlamındaki bu deyim, İncili Çavuş tarafından vezire verilen cevap olup vezirin zalimliğini vurgulamada kullanılmıştır. Bu deyim ile ilgili iki rivayet vardır.

Bunlardan biri; incir ağacının altında yaşadığına inanılan doğaüstü varlıkların, ocağa dikilen incir ağacıyla birlikte ev sahiplerine hayatı zindan etmesidir. İkincisi ise; incir ağacı, suyu çok seven, kökleri uzun ve dayanıklı bir ağaç olduğu için, suyun bulunduğu yöne doğru hızla yayılma eğilimindedir. Su borularını delme özelliğine sahip olan ağaç, özellikle kanalizasyon boruları için (beton olması fark etmez) büyük tehlike arz eder. İncir ağacının kökleri geniş bir alana yayılır ve çok güçlüdür. Bu nedenle birisinin ocağına dikilecek incir ağacı o ocağı (evi) yıkacaktır. (Özçam 2009: 1951).

Zalimliğiyle tanınan vezire karşı beklenmedik cevabıyla örtük iletişimden ve mizahtan faydalanan İncili Çavuş, taşlama türünün sunduğu haz duygusuyla halk adına yetkili mercilere mesajı verir. Baskın bir karakter olarak ortaya çıkan İncili Çavuş tiplerinin cevaplarında halk adına bir başkaldırı ve protesto vardır.

Gördüğü her aksaklığı alaya almış olan İncili Çavuş'un padişaha karşı da aynı tavrı gösterdiği görülür. Fıkralara yansıyan bu özelliği, padişahın nedimi ve musahibi olması yönüyle eleştirel söylemlerini rahatlıkla ifade etmesini sağlar. Padişahı dahi eleştirmekten geri kalmayan İncili Çavuş saray, yöneticiler ve halk arasındaki örtük iletişimin de sözcüsü olur. Örtük iletişimde dolaylı yollarla mesaj verilir.

"Bir gün II. Selim İncili Çavuş'u çağırıp:

“İncili demiş, eski halifeler zamanında bir âdet vardı. Halifelere müteassim billah, müstekim billah ve saire unvanlar verirlerdi. Eğer bu âdet hâlâ mevcut olsaydı, bana ne gibi unvan verilirdi acaba?”

II. Selim İncili’yi, İncili II. Selim’i pek sevmezmiş. Bu anlaşmazlık II. Selim’in şehzadeliği zamanında başlamıştı. II. Selim’in bu sorusu üzerine İncili fırsatı kaçırmayarak II. Selim’e dönüp:

“Efendimiz demiş, eğer size de ‘Billah’lı bir unvan takmak icap etseydi, size de nezubillah derlerdi.”

II. Selim bu cevaba çok kızmış ama hiddetini belli etmemiş. (Turan 2008: 113). Nezu billah “Allah’a sığınırız. Allah korusun.” (Devellioğlu 1999: 826) anlamına gelmektedir. II. Selim’in yönetici vasfını eleştiren bu söylemde, karşıt güç olan padişahın zulmü ve insafsızlığına yönelik örtük bir ileti bulunur. İncili Çavuş, yöneticilik vasıflarına uygun olmayan bir unvanla anıldığını belirterek padişahı kendi ithamlarıyla yenilgiye uğratar. Padişahın alaylı söylemini kendi cevabıyla boşaltarak kış/taşlama mitinin komiğe dayanan haz ilkesini toplum adına somutlaştırır. Toplumun padişahı açık bir ithamla eleştirmesi mümkün değildir; toplum/halk, fıkrada sözünü teslim ettiği bir tip aracılığıyla duygu ve düşüncelerini örtük olarak iletme imkânını bulur. Fıkralarında ustalıkla “lafı gediğine koyan” İncili Çavuş, verdiği şaşırıcı cevaplarla rakiplerini alt eder. “Taşı/lafı gediğine koymak” deyimini, fıkra tipine eleştirdiği durumu/kişiyi/davranışı ifade etmekte en güzel şekilde bir anlatım imkânı sunar. İncili Çavuş en zor durumlarda gerek toplum içi gerekse milletler arası siyasî dilin güçlü bir temsilcisidir. Hazırcevaplılığı ve bilge kişiliğiyle taşı gediğine oturtan nüktedan bir fıkra tipidir. Toplumun sözcüsü sıfatıyla fıkranın başında bilmezden gelerek sonuç kısmında akıl oyunuyla ve ince bir alayla eleştirilen kişinin/durumun yanlısını gösterir.

Milletler ve ülkeler arasındaki çekişmeler siyasî ve sosyal hayatın bir gerçeği olarak fıkralara yansır. İncili Çavuş’un yaşadığı dönemin özelliklerini yansıtan fıkralar, siyasî ve sosyal hayatın da bir aynasıdır. İncili Çavuş fıkralarında taşlama/hiciv mitinin karşıt güçleri içinde milletler arasındaki siyasî çekişmeler, hem siyasî erk olan devlet adına hem de toplum adına yapılan eleştirinin ve haklı saldırının temsilidir. Acemlerin Osmanlı devletiyle olan çekişmeleri Türk milleti ve Acem halkının saray muhitiyle karşılaştırılarak verilmesi İncili tipinin temsil ettiği fıkra metinlerine ayırıcı bir özellik katar. İncili Çavuş mizahında özellikle Acem/İran toplumuyla ince bir alay vardır. Övünmeyi çok seven Şah Abbas ve temsilcisi olduğu Acem toplumu bu özellikleriyle fıkralarda hicvedilir. Gerçekçi bir kurgudan beslenen İncili Çavuş fıkralarında İncili Çavuş’un Şah Abbas ile karşı karşıya gelmesi de tarihi bir olaydan beslenen siyasî çekişmenin tematik bir güç olarak kullanılmasıdır. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki söz düellosu ironik bir kurguyla kış/taşlama mitosu olarak İncili Çavuş fıkralarına yansır. İncili Çavuş tipiyle Şah Abbas mizahî bir dekorla hicvedilir. “Mangal” fıkrasında İran Şahı üzerinden Acem toplumunun karakteristik özelliği olan abartma ve övünme yönleri eleştirilir.

İranlıların en meşhur özelliklerinden biri övünmek, bir şeyi överken abartmaktır. O kadar ki Acem mübalağası halkımızın dilinde büyük abartılar için kullanılan bir deyim olmuştur. İran elçiliği sırasında Şah Abbas’ta İncili Çavuş’a ve arkadaşlarına zenginliğini ve sarayın ihtişamını gösterip öğünmek istemişti. Şah’ın kapağı çok kıymetli zümrütlerle incilerle süslü bir altın mangalı vardı. Kapağın üstündeki kulpuna da göz ve gönül kamaştıran bir büyük elmas oturtulmuştu. Mihmandarlar, Türk elçilik heyetine şahın sa-

rayını gezdiriyorlardı. Misafirler bir odayı inceleyip bir başkasına geçerlerken hademeler bu mangalı başka bir odaya götürürler, böylece sarayın bütün odalarında böyle kıymetli mangallar bulunduğu hakkında ziyaretçilerde bir kanaat uyandırmaya çalışırlardı. Saray gezildikten sonra Şah, Türk heyetini kabul etti:

“Sarayımızı nasıl buldunuz, yorulduunuz mu?” dedi. İncili bu suale:

“Pek güzel, sarayınız çok büyük ve muhteşemdir, gezmekle bitiremedik. Çok yorulduk ama mangalınız da bizimle beraber yoruldu!” diye cevap vermiştir. (Seratlı 2004: 163).

Bu fıkrada değerler dünyası üzerinden kültürel belleği yansıtan bir kimlikle taşlama mitinin saf saldırı ve ithamı İncili Çavuş tipiyle gerçekleşir. İran Şahı sarayının övülmesini beklerken İncili Çavuş beklenmedik cevabıyla Şah’ı yenilgiye uğratar ve Acem toplumunun mübalağalı övünme özelliğini eleştirir. Fıkra metinlerinde mizah ve hiciv rahatlama sağlayan haz ilkesiyle birlikte değerlendirilir. Övülmeyi bekleyen Şah, mizahla sunulan eleştiri ve alay edilen durum karşısında kış mevsiminin döngüsü olan zorlu bir duruma sürüklenir. Taşlama mitinin traji-komik mizahında, haz duygusu ve ahlâkî bir ölçüt öne sürülür. Şah’ın İncili Çavuş’un şahsında küçümseydiği Osmanlı toplumu, ahlâkî değerlere ters düşen bu davranışı ironik dille alaya alarak hazza dönüşen rahatlama olgusunu somutlaştırır. Metinde gösteriş yapan İran Şahı, sonuç bölümünde verilen mesajla kış mevsiminin soğuk ve vurucu etkisiyle yanlış davranışıyla yüzleşir. Karşıt güç olan Acem topluluğu, eleştirel bir yorumla sunulan kış mevsiminin yenilgisini yaşar. İncili Çavuş, siyasî bir kimlikle siyasî bir mekânda siyasî eleştirinin sözcüsü haline gelir; ironik dili kullanarak siyasî bir çatışmayı ortaya koyar. Tarihi bir kökten beslenen Türk-Acem mücadelesi, mizah dilini kullanan İncili Çavuş tiplmesiyle ortaya konulur. Acemlerin çevirdiği entrikalar mizah diliyle alaya alınır. Absürt bir topluluk olarak Acemler hicvedilir. Acem toplumunun kendini beğenmişliği eleştirilir; aynı alay diliyle rakibine üstünlük sağlayan İncili Çavuş, Türk insanının zekâsının ve kültürel kodlarının üstünlüğünü sembolize eder.

Konu ile ilgili “Farisi” fıkrası şöyledir:

“İncili Çavuş elçi olarak Acem Şahı’na gönderilir. Şah Abbas:

“İstanbul’da Farisi bilir kimse var mıdır?” diye sorar. İncili de:

“İstanbul’un köpekleri bile Farisi bilip söylerler!” diye cevap verir. Şah:

“Köpekler nasıl Farisi bilip söylerler?” diye sorunca, Çavuş da şöyle cevap verir:

“Ortalıkta bir leş gördükleri zaman köpeklerin büyükleri; “Harrum, harrum!” (yiyecek), diye bağırlarlar. Küçükleri; “Çend, çend?” (kaç?), diye sorarlar. Büyükleri onlara; “Heft, heft!” (yedi) diye cevap verirler. İşte böyle Farsça konuşurlar!” diyerek Şah’ı mat eder.” (Koz 1995: 342).

Sorulara göre cevaplarını organize eden İncili Çavuş, ironik bir içerikle mesajını sunar. Sokratik ironide bilmezlikten gelerek kasıtlı bir boşluk yaratılır ve soru-cevapla karşıt güç yenilgiye uğrattılır. Kış/taşlama mitinin ülkü değerlerin kişi düzeyinde felsefi bilgiçliğin temsilcisi olan güç İncili Çavuş’tur. Saray elçisi olarak gördüğümüz fıkralarda iki toplumun karşılaştırılması ve Türk insanının diğer toplumun fertlerinden üstünlüğünü dile getiren bir mesaj vardır. Fıkralar bu yönüyle millî motifler içermekte olup anlatılarda Türk insanının cesareti, bilgisi ve hazırcıvaphılığı mesaj olarak vurgulanır. Bu fıkrada İncili Çavuş, kendisini küçümseyen Şah Abbas’a hazırcıvaphılığı ile üstünlük sağlar ve Acemlerin görgüsüzlüğünü eleştirir. İncili Çavuş, siyaset dilini başarıyla kullanır. Karşıt güç olan millet/Şah Abbas tükenen ve içi boşaltılan cevaplarıyla mücadeleyi kaybeder ve

kışın yenilgisini tadar. Düşüncesi/davranışı etkisiz hale gelen fıkranın karşıt gücü kış mevsiminde ölen tabiat metaforuyla yok olur. Bu fıkrada karşıt güç olan topluma güzel bir ders veren İncili, kibirli ve kendini beğenen Şah Abbas'ı hezimete uğratar. İronide bilerek karşıdakinin cevaplarını tüketme, onu boşluğa düşürme ve ince bir alay söz konusudur. İncili Çavuş elçi kimliğiyle siyaset dilini etkili bir biçimde kullanarak siyasî güç savaşını rakibine kış mitosunun yenilgisini yaşatarak kazanır.

“Adamına Göre” fıkrasında Osmanlı siyasetinde ve ikili ilişkilerde etkileşimin yoğun olduğu Fransız kralı ve toplumu hicvedilir. Fıkroda İncili Çavuş siyasî bir söylemle Fransız kralına cevap vererek onu şaşkırtır:

İncili Çavuş, bir zamanlar Osmanlı elçisi olarak Fransa'ya da gönderilmiş. İncili'nin kara kuru kılığına bakarak küçümseyen Fransa kralı demiş ki:

“Bana senden başka gönderecek adam bulamamışlar mı?” İncili Çavuş şu cevabı vermiş:

“Osmanlılar, adama göre adam gönderirler. Beni de sana göndermelerinin sebebi bu olsa gerek!” (Seratlı 2004: 183-184).

İncili Çavuş, kendisini dolaylı olarak da Osmanlı toplumunu aşağılayan Fransız kralına verdiği cevapla rakibini yener. Karşıt güç olan Fransız kralı/toplumu İncili Çavuş karşıtı beklemediği bu durumla zorlu bir mücadele gerektiren kış mevsiminin soğuk yüzüyle karşılaşır. İncili Çavuş, devleti/toplumu temsil etme yönüyle Türk toplumunun mizah anlayışını ve karşıt milletlerle olan mücadelesini ironik bir çerçevede ustaca savaşa döker. İncili Çavuş uluslararası ilişkilerden doğan siyasî eleştiriyi toplum adına ifade eder.

Sonuç

Fıkra metinleri, ait olduğu toplumun düşünce dünyasını, insan ilişkilerini ve ideolojik söylemlerini sembolize eden edebî ürünlerdir. Fıkranın temelinde düşündüğünü ifade etme ve bunu mizahtan yararlanarak söyleme rahatlığı vardır. Fıkra metinleri mizahın sağladığı güldürmenin ardından anlamlı ve düşündürücü bir nükteyle mesajlarını verir. Dinleyici/okuyucu dikkatini toplar ve böylece fıkrada işaret edilen ince mesajı alır. Fıkralar, toplumsal düzen ve yaşamın aksayan yönlerini ironik dile dayanan kış/taşlama mitinden yararlanarak eleştirir. Kış/taşlama mitinin fıkralardaki görünümü, komiğe dayanan eleştiri yoluyla toplumun ahlâkî değer ölçütlerine göre kabul edilemeyecek kişi ve davranışları vurgulama ve kınama biçimidir. Kış/taşlama mitinde mesaj ve tema, zekâ oyununa dayanan sivri bir dilin temsilcisi bir tiple ortaya konulur. Toplumun eleştirel kültür kodlarından doğan ironik anlatım, bir senaryoya dayanan fıkra ve bu senaryoyu güçlendiren bir fıkra tipi ile sunulur. İncili Çavuş Türk kültüründe hicivleriyle saray ve çevresinde etkili olmuş bir fıkra tipidir; bu özelliği onu diğer fıkra tiplerinden ayırır. İncili Çavuş fıkralarının özellikle siyasî söylemin temsilciliğini yapan hiciv ve komiğin ironik dille oluşturduğu kültürel kodları örneklendiren edebî metinler olduğu görülmüştür. Toplumsal kimlik adına örtük mesajlarla toplumun eleştirel mesajını veren bir fıkra tipidir. Toplumun, saray çevresinin ve milletler arasındaki çatışmaların ironisi, kış/taşlama mitiyle sunulan İncili Çavuş fıkralarındaki ince mesajdır. İncili Çavuş fıkralarının toplumsal yaşam, saray, yöneticiler ve uluslararası ilişkilerden doğan Osmanlı toplumunun sosyal, kültürel ve siyasî yaşamının eleştirisini işaret ettiği belirlenmiştir. İncili Çavuş fıkralarında daha çok Osmanlı toplumunun Acem ve Fransız toplumuyla olan mücadelesi ironik dille taşlama/hiciv mitini örneklendiren bağlamla gerçekleşmiştir. İncili Çavuş'un tarihî kimliğine bağlı olarak hayatı etrafında gelişen anlatımlar; halkın/toplumun söylemlerini

gerçekleştirme idealiyle işlev kazanan bir fıkra tipine dönüşür. Kültürel bellek kodlarından doğan ahlâkî ölçüt ilkelerini ve haz duygusunu yaşayan halk/toplum, İncili Çavuş aracılığıyla saray ve çevresini eleştirmiş; bu çevre hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmede İncili Çavuş'un kişiliğini somutlaştırmıştır. Bu açıdan mukallit, meddah, nedim, musahip ve elçi kimlikleriyle İncili Çavuş etrafında oluşan fıkralar, kış/taşlama mitinin somut bir örneği olarak ifade kazanmıştır. İncili Çavuş'un bir fıkra tipi olarak kış/taşlama mitini örneklendiren eleştirel söylemdeki başarısı söz cambazlığının, bilgisinin ve nüktedanlığının sonucudur.

KAYNAKÇA

- Akçar, Rukiye. *İki Osmanlı Nüktedanının (Bekri Mustafa-İncili Çavuş) Fıkraları Üzerine Karşılaştırımlı Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988.
- Albayrak, Nurettin. "Fıkra ve Nükteleriyle Tanınan Saray Musahibi/İncili Çavuş". (2000). 27 Ağustos 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/incili-cavus>.
- Devlilioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1999.
- Eker, Gülin Öğüt. *İnsan Kültür Mizah/Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1986.
- Frye, Northrop. *Eleştirinin Anatomisi*. Çev. Hande Koçak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Gökşen, Cengiz. "Türk Halk Edebiyatında Fıkra Türü", *Türk Fıkra Kültürü*. Kitap editörü: Kürşat Öncül ve Songül Çek. Ankara: Akçağ Yayınları, 9-29. 2017.
- Koz, M. Sabri. "Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa ve İncili Çavuş Fıkralarıyla Bazı Tarihsel Fıkra Tipleri İhtiva Eden Bir Yazma "Letâif Mecmuası". *T.C. Kültür Bakanlığı İpekyolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu*. Ankara (01-07 Temmuz 1993): Bildirileri Ankara: 1995. 333-345.
- Koz, M. Sabri. *En Güzel Bekri Mustafa ve İncili Çavuş Fıkraları*. İstanbul: Deniz Yayıncılık, 1983.
- Küçük, Hasan. *Mukayeseli İslâm ve Batı Felsefesinde Sistematik Problemler*, Fatih Yayınevi, 1980.
- Özçam, Çimen. "'Ocağına İncir Dikmek' Deyimi Üzerine", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall, 1946-1953, 2009.
- Özdemir, Serdar Deniz. "Toplum, Mizah ve Kültürel Bellek Bağlamında İncili Çavuş Fıkraları", *Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat Ve Toplum Sempozyumu*. Bartın (28-30 Nisan 2016): Bildiriler Kitabı. C. II, 287-294.
- Sakaoğlu, Saim. *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Sarıççek, Mümtaz. *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu*. Kayseri: Tezmer Yayıncılık, 2013.
- Seratlı, Tahir Galip. *Mizahımızın Üç Ustası Nasreddin Hoca-İncili Çavuş-Bekri Mustafa*. İstanbul: Selis Yayınları, 2004.
- Şenocak, Ebru. *İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Şimşek, Esmâ ve Ömer Faruk Elaltuntaş. "Osmanlı Devleti'nde Uygulanan İçki Yasağının Fıkralara Yansıması". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. (2018): S.16/ c.6, 21-38.
- Tokmakçioğlu, Erdoğan. *İncili Çavuş*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1983.
- Turan, Fatma Ahsen. *Türk Kültürünün Mizah Burcu İncili Çavuş*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2008.
- Usta, Çiğdem. *Mizah Dilinin Gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Yıldırım, Dursun. *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.